Walentyna Ignatczyk

POSTAWY PROKREACYJNE MŁODZIEŻY KOŃCA XX WIEKU NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA POZNAŃSKIEGO

Europa należy do nielicznych kontynentów świata, które charakteryzują się znacznym przyśpieszeniem procesów ludnościowych. Pod wpływem cywilizacji przemysłowej w Europie dokonała się najwcześniej modernizacja społeczna, która stała się przyczyną modernizacji demograficznej. Efektem tego było przejście od naturalnych do zmodernizowanych warunków demograficznych. Zaowocowały one zmianą poziomu rozrodczości poprzez spadek urodzeń, płodności oraz dzietności rodzin. Wykształcił się nowy proces reprodukcji ludności, który demografowie wiążą z transformacją neomaltuzjańską, wyrażającą się świadomym planowaniem rodziny. Uważa się, że ta transformacja stała się jednym z czynników sprawczych obniżania się dzietności, procesu nadal trwającego w Europie.

Gwałtowny spadek poziomu częstości urodzeń usytuował Europę w nowym stadium przejścia demograficznego, które demografowie określili jako tzw. „piątą" fazę przejścia o cesze regresu rozwoju ludności. Demografowie Van de Kaa oraz R. Lesthaeghe fazę tę określili jako drugie przejście demograficzne[1], które wyznacza kolejny etap rozwoju Europy o cechach dramatu ze względu na spadek płodności poniżej progu gwarantującego ciągłość zastępowalności pokoleń (współczynnik dzietności teoretycznej równy 2,1 na jedną kobietę w wieku rozrodczym jej nie gwarantuje). Wprawdzie poziom współczynnika jest zróżnicowany w krajach Europy, lecz proces depopulacji już się rozpoczął.

Delimitacja krajów Europy Zachodniej według stopnia zaawansowania procesów przejścia ku drugiemu przejściu ukazuje regionalne zróżnicowanie od

[1] D.J. Van de Kaa, *Europe's Second Demographic Transition*, „Population Bulletin" 1987, nr 42.1; R. Lesthaeghe, *The Second Demographic Transition in Western Countries: an Interpretations*, „IPD – Working Paper" 1991, nr 2; J.Z. Holzer, *Demografia*, PWN, Warszawa 1999; tenże, *Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania*, w: *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90' w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red: I. E. Kotowska, SGH, Warszawa 1999.

krajów skandynawskich, o najwyższym stopniu zaawansowania, poprzez kraje Europy Zachodniej, Południowej do Wschodniej[2].

Już w ostatnich dekadach XX wieku prognozy ONZ ukazywały, że Europa ze względu na niewykorzystanie potencjału demograficznego stanie się kontynentem mocno zagrożonym procesem depopulacji. Obecnie społeczeństwa Europy – wprawdzie w różnym stopniu – kształtują nową sekwencję zachowań demograficznych, której symptomami są przemiany form życia rodzinnego zmierzające do dezintegracji rodziny i przewartościowań w zakresie norm społecznych dotyczących małżeństwa i rodziny. Odzwierciedleniem tych przemian jest dywersyfikacja w kierunku takich nowych form rodzinnych, jak rodziny monorodzicielskie, związki konsensualne oraz jednoosobowe gospodarstwa domowe[3]. Kierunki tych przemian przynoszą efekty, które stają się problemem dla teorii i praktyki demografii.

Polska należy do grupy państw o stosunkowo wysokiej dynamice procesu reprodukcji. W polskim społeczeństwie w przeszłości, mimo funkcjonującego systemu totalitarnego, funkcjonował tradycyjny system wartości stymulujący zachowania rodzinne. Dzięki temu, iż istniała duża rozbieżność między sferą struktury społecznej a sferą kultury symbolicznej[4], którą tworzą wartości, idee, wzory zachowań, podstawową formą życia rodzinnego było małżeństwo o charakterze instytucjonalnym, w którym realizowana była prokreacyjna funkcja rodziny i dzięki temu wśród wszystkich urodzeń dominowały i nadal dominują małżeńskie urodzenia.

Przemiany ustrojowe i społeczno-gospodarcze zapoczątkowane w roku 1989 stały się czynnikiem sprawczym akceleracji zmian w kulturze symbolicznej. Zaczęła zanikać, charakterystyczna dla minionego okresu, rozbieżność między sferą kultury symbolicznej a sferą struktury społecznej. Co więcej, w zakresie tempa zmian kultura i struktura społeczna zbliżyły się do siebie. Przemiany w tym zakresie miały wpływ na rodzinę, która, włączając się w nie, zaczęła podlegać erozji w kierunku zachowań obcych tradycyjnemu systemowi wartości. Za szczególnie niebezpieczne należy uznać otwarcie się naszego społeczeństwa na kulturę społeczeństw Europy Zachodniej i Północnej, wśród których drugie przejście demograficzne zapoczątkowało proces regresyjny rozwoju społeczeństw europejskich. Otwarcie to może przyczynić się do zachwiania polskiej tożsamości kulturowej[5].

---

[2] S. Wierzchosławski, *Przeobrażenia demograficzne współczesnej Europy i perspektywy jej rozwoju*, w: *Studia europejskie*, red. R. Domański, Poznań 1993.

[3] Ch. Höhn, *Nowe spojrzenie na hipotezę nuklearyzacji rodziny w procesie przejścia demograficznego*, „Ekonomista" 1987, nr 1.

[4] L. Dyczewski, *Rodzina, karta praw rodziny w kontekście społeczeństwa polskiego*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, red. R. Kryczka, RW KUL, Lublin 1997.

[5] S. Wierzchosławski, *Przeobrażenia.....*, op. cit, 1993.

Obecnie w społeczeństwie polskim obserwujemy nowe zachowania upoważniające do sformułowania hipotezy o powolnym przejmowaniu stylu życia tych społeczeństw. Jednakże w warunkach polskich za główną przyczynę przewartościowań oraz nowych zachowań rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych – można uznać dwa czynniki: sytuację bytową rodzin i jednostek oraz laicyzację świadomości społeczeństwa. Efektem laicyzacji świadomości jest upowszechnianie się poglądów o naruszalności zasad i form życia rodzinnego, upowszechnianie się wielości form życia rodzinnego, a także partnerskie układy w rodzinie, które mogą osłabić instytucjonalny charakter rodziny.

Sądzimy jednak, że głównym czynnikiem kryzysogennym jest sytuacja materialna naszego społeczeństwa, w którym zwiększyła się skala nierówności społecznych[6]. Obserwujemy duże zróżnicowanie dochodów, które stało się przyczyną, iż byt wielu rodzin został zagrożony. Znaczna część rodzin żyje na skraju ubóstwa lub minimum socjalnego ze świadomością, że na istotną pomoc ze strony państwa nie może liczyć. Równocześnie zmniejszyły się niepieniężne formy pomocy rodzinie w zakresie infrastruktury rodzinnej, do której zalicza się mieszkanie, lecznictwo i rehabilitację, żłobki, przedszkola, szkoły. Do szczególnie dotkliwych czynników potencjalnej dezintegracji rodziny należy trudna i pogarszająca się sytuacja na rynku pracy. Wzrost bezrobocia niesie ze sobą odczuwalne zmniejszenie dochodów i poziomu życia rodziny, wyzwalając postawy aspołeczne oraz osłabiając kondycję psychiczną członków rodziny. Równocześnie rodziny ujawniają postawy konsumpcyjne, które przy braku umiejętności przezwyciężania trudności mogą wpłynąć na kreowanie nietradycyjnego systemu wartości.

Sądzimy, że nie bez podstaw można sformułować hipotezę, że w obecnej fazie przemian w Polsce postawy i system wartości Polaków oraz rodzin polskich determinują wielorakie czynniki zewnętrzne z dominacją czynnika ekonomicznego. Stąd pytanie: jaki będzie zakres i siła oddziaływania tych czynników na ewolucję systemu wartości społecznych i rodzinnych. W pytaniu zawarty jest problem złożony, wymagający sformułowania wielu pytań szczegółowych oraz określenia celów badawczych. Za szczególnie ważne uznajemy pytania:

- jaki system wartości ukształtuje pokolenie Polaków pod wpływem przemian społeczno-ekonomicznych zachodzących w Polsce?
- czy zostanie utrzymana historyczna i ponadkulturowa pozycja rodziny w Polsce?

Możliwe są dwa warianty. System wartości może okazać się prorodzinny, o ile upowszechnią się preferencje systemu oparte na wartościach tradycyjnych,

[6] S. Golimowska, *Przemiany w warunkach życia rodzin w okresie transformacji*, w: *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i obronne*, PAN, Warszawa 1995; Jabłońska-Deptuła, *Współczesne zagrożenia rodziny a spojrzenie na współczesną rodzinę w Polsce w kontekście wskazań soborowych*, JW. PAX, Warszawa 1986; Z. Tyszka, *Rodzina polska w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, w: *Rodzina – jej funkcje....*, op. cit.

narodowo-chrześcijańskich, lub antyrodzinny, gdy będzie preferowany system negujący życie rodzinne w formie instytucjonalnej. Obecnie trudno ocenić, który wariant zdominuje w społeczeństwie polskim. Jednakże przypuszczamy, że zakres przemian systemu wartości okaże się zróżnicowany wśród poszczególnych części społeczeństwa. Również wśród młodzieży będzie niejednolity, gdyż młodzież jako grupa niejednorodna będzie podlegać różnym wpływom.

W każdym społeczeństwie model rodziny uzależniony jest od wzorców tworzenia rodziny, wzorców postaw oraz wzorców zachowań. Wzorce te determinują jej wielkość i strukturę. Niepokojące są tendencje, które w ostatnim dziesięcioleciu ujawniły się w kształtowaniu modelu rodziny. Tendencje te, o ile się utrwalą, mogą okazać się niekorzystne dla Polski, gdyż w efekcie dalszego spadku dzietności rodzin pogorszą i tak trudną sytuację demograficzną kraju[7].

Przedmiotem naszego badania jest młodzież końca XX wieku, która będzie potencjalnym czynnikiem dokonujących się zmian. Młodzież ta jest częścią społeczeństwa, która, kreując określony model rodziny, będzie współtworzyć obraz demograficzny kraju w pierwszych latach XXI wieku. Przyjmujemy hipotetycznie, że młodzież, żyjąc w środowisku o przemianach wielokierunkowych, ma możliwość wyrobienia sobie własnych poglądów na małżeństwo i rodzinę pod wpływem różnorodnych czynników społeczno-ekonomicznych (nieraz trudno wymiernych), a także pod wpływem rodziny pochodzenia, której oddziaływanie niestety słabnie. Na pęknięcia w tradycyjnym systemie wartości, który kształtowała i nadal stara się kształtować rodzina pochodzenia, destrukcyjny wpływ mają środki masowego przekazu (TV, czasopisma, kino itp.) propagujące wartości obce kulturze polskiej. Mogą one istotnie oddziaływać na kształtowanie się systemu wartości młodej części społeczeństwa polskiego – młodzieży. Młodzież może kreować system wartości, który może (lecz nie musi) okazać się także nietradycyjny.

Celem naszych dociekań była próba identyfikacji systemu wartości młodzieży. Podjęliśmy badanie hipotetycznie zakładając, że trudno jednoznacznie określić, jaki system wartości ukształtuje młode pokolenie Polaków i jakie będą jego zachowania w początkach XXI wieku. Pełna identyfikacja systemu wartości społecznych i rodzinnych wymaga badań interdyscyplinarnych: statystyczno-demograficzno-socjologicznych.

W podjętym przez nas postępowaniu badawczym dominował aspekt demograficzny, gdyż system wartości młodzieży interesował nas ze względu na perspektywy przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego. W warunkach trudnej rzeczywistości – trudnej sytuacji jednostek i rodzin – jednoznaczne określenie przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego nie jest możliwe, zwłaszcza że

[7] S. Wierzchosławski, *Demograficzne aspekty procesu starzenia się ludności polskiej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1999, s. 19–56.

mechanizm kreacji postaw i decyzji w sprawie rodziny i modelu dzietności jak dotąd nie został w pełni rozpoznany. Wiadomo, że w obecnej fazie przemian płodność kształtuje wiele czynników. Wprawdzie przesłanką urodzenia dziecka są naturalne predyspozycje jednostki, lecz nie jest to jedyna determinanta. Wydaje się, że słuszna jest teza, że dziecko w rodzinie coraz częściej jest i będzie efektem racjonalnego zachowania, czyli tzw. płodności regulowanej, wynikającej z łącznego oddziaływania splotu czynników społecznych, kulturowych, środowiskowych i ekonomicznych. Czynniki te determinują wolę posiadania (lub nie) określonej liczby dzieci w określonym czasie stażu małżeńskiego. Oznacza to, że główną determinantą decyzji prokreacyjnej jest czynnik psychiczny. Badania w latach 70. i 80. w krajach bardziej rozwiniętych wskazywały, że zachowania prokreacyjne są odzwierciedleniem indywidualnych postaw, a swoboda decyzji prokreacyjnych – faktem powszechnym[8].

Poglądom tym można postawić zarzut, że zachowania indywidualne nie zawsze są zgodne z uprzednimi postawami, lecz zakłada się, że realizacja postaw w skali społecznej odpowiada postawom przeciętnym. Ponadto dla wielu badaczy postawy – zwłaszcza rodzinne (małżeńskie i prokreacyjne) – jako przedmiot badań są problemem kontrowersyjnym ze względu na to, że istnieje wysoki stopień utrudnienia prawidłowego ich pomiaru związany z faktem, że postawy oparte są na kryteriach aksjologicznych.

W poznańskim środowisku demograficznym badania postaw rodzinnych prowadzone są od roku 1965. Do roku 1975 poznański ośrodek naukowy prowadził badania samodzielnie[9], a w latach 1975–1990 – w ramach badań nad rodziną polską będących częścią programu centralnego CPBP 09.1 „Uwarunkowania demograficzne a rozwój społeczno-gospodarczy Polski". Badania nad rodziną powiązano z równolegle prowadzonymi badaniami postaw rodzinnych osób pozostających w różnych fazach życia jednostek: młodzieży stanu wolnego, nowożeńców, małżeństw w różnych fazach życia. Pozwoliło to stworzyć obraz syntetyzujący postawy różnych generacji. Badania te obecnie są kontynuowane samodzielnie przez poznański ośrodek demograficzny – Centrum Badań nad Rodziną.

Autorka prezentowanego artykułu samodzielnie podjęła badania postaw w roku 1980[10], kontynuując obserwację w roku 1986, 1995, 1996 i 1998. W bada-

[8] *Strategies for the Analysis of WFS Data*, „WFS Basic Documents" 1977, nr 9, s. 21, cyt. na podstawie: *Przegląd teorii płodności nawiązujących do koncepcji pośredniczących*, ISiD SGPiS, Warszawa 1985 – maszynopis.

[9] Pełna syntetyczna analiza wyników przedstawiona została w: S. Borowski, *Preferencje rodzinne młodzieży w wieku matrymonialnym*, „Studia Demograficzne" 1977, z. 50, s. 25–50.

[10] W. Ignatczyk, *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży polskiej stanu wolnego*, studium statystyczno-demograficzne, ISiD SGPiS, Warszawa 1990, nr 8/305, seria: Monografie i Opracowania, s. 296.

niach korzystano z własnej koncepcji kwestionariusza ankietowego, modyfikowanego w kolejnych badaniach. Proces badania postaw i systemu wartości młodzieży uwzględnił aspekt diagnostyczny i predykcyjny. Niezależnie od próby identyfikacji postaw rodzinnych została podjęta próba predykcji hipotetycznego modelu rodziny. Novum stanowiło odejście od zawodnej metody ekstrapolacji w przypadku mikrostruktur ludnościowych[11]. Model przyszłej rodziny, model prospektywny, wyrażono wzorcami postaw małżeńskich, tworzenia się hipotetycznych kohort małżeńskich, postaw prokreacyjnych i hipotetycznych zachowań prokreacyjnych.

W latach 80. nie ujawniły się postawy wskazujące na przeniknie wzorców obcych do kultury polskiej. Młodzież ówczesna przywiązywała dużą wagę do zawarcia związku małżeńskiego i stworzenia własnej rodziny, a dziecko w jej opinii miało wysokie znaczenie; wysuwała je na pierwszy plan w swych aspiracjach. Upoważniło to do sformułowania tezy, że w systemie wartości młodych Polaków wartości rodzinne zajmują miejsce naczelne. Tezę tę potwierdziły także rezultaty badań innych badaczy[12]. Kolejne badanie, które przeprowadzono w roku 1986 tezę tę częściowo podważyło, gdyż pojawiły się postawy ukazujące, że hierarchia systemu wartości młodzieży nie jest stabilna; ewoluuje ku wartościom nietradycyjnym[13]. Wprawdzie młodzież nadal preferowała związek małżeński w formie instytucjonalnej, lecz część akceptowała związki nieformalne. Zmienność ujawniła się także w postawach prokreacyjnych, które ewoluowały do modelu o niższej *i*-tej dzietności; już wówczas także z przyczyn ekonomicznych. Zauważone symptomy erozji systemu wartości w latach 80. w kontekście kryzysu społeczno-ekonomicznego tego okresu oraz zapoczątkowanych przemian w ostatniej dekadzie XX wieku były asumptem podjęcia kolejnych badań w latach 1995, 1996 i 1998, których głównym celem była weryfikacja hipotezy o dalszej ewolucji systemu wartości rodzinnych młodzieży oraz próba identyfikacji, w jakim kierunku zmierzają przemiany systemu wartości młodego pokolenia.

W badaniu obserwacją objęta była młodzież ostatnich klas wylosowanych szkół zasadniczych zawodowych, średnich i policealnych byłych województw poznańskiego, leszczyńskiego, zielonogórskiego, pilskiego i opolskiego. Obserwację

---

[11] W. Ignatczyk, *Postawy...*, op. cit.

[12] CBOS, 1991-1998 – Plany, dążenia i aspiracje młodzieży. Komunikaty z badań; T. Hojnicka-Berwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, WSP, Bydgoszcz 1992, W. Ignatczyk, *System wartości a postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży polskiej stanu wolnego*, raport końcowy z tematu 09.1.03. Archiwum ISiD SGPiS Warszawa-Poznań, 1990, s. 171; J. Mariański, *Młodzież między tradycją a ponadnowoczesnością*, RW KUL, Lublin 1995; J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia*, RW KUL, Lublin 1990.

[13] W. Ignatczyk, *Wzorzec postaw małżeńskich młodzieży stanu wolnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", 1989, nr 4; W. Ignatczyk, *Wzorzec postaw prokreacyjnych młodzieży polskiej stanu wolnego*, „Studia Demograficzne", 1990, nr 1.

przeprowadziliśmy techniką samoobserwacji, korzystając z kwestionariusza ankietowego: Młodzież 1995/96. W artykule prezentujemy wybrane efekty postępowania badawczego związanego z nurtem badań diagnostycznych systemu wartości społecznych i rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych – młodzieży woj. poznańskiego, koncentrując uwagę na postawach prokreacyjnych (efektem obserwacji było 1300 kwestionariuszy, z których po ocenie formalno-merytorycznej zakwalifikowano 1277, a opracowania dokonano na moment krytyczny obserwacji 31.12.1995 roku).

Tabela 1. Młodzież szkolna według wybranych cech demo-społecznych, moment krytyczny obserwacji 31.12.1995

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
I. Wiek w latach			
Ogółem	1277	697	580
– 16	31	27	4
– 17	98	61	37
– 18	600	209	391
– 19	345	246	99
– 20	130	105	25
– 21	52	32	20
– 22	21	17	4
II. Wykształcenie			
Ogółem	1277	697	580
1. Podstawowe	248	171	77
2. Zasadnicze zawodowe	65	60	5
3. Niepełne średnie	897	437	460
4. Średnie ogólnokształcące	54	21	33
5. Średnie zawodowe	13	8	5
III. Typ szkoły			
Ogółem	1277	697	580
1. Zasadnicza zawodowa	248	171	77
2. Liceum zawodowe	70	9	61
3. Technikum	465	358	107
4. LO	427	130	297
5. Szkoła pomaturalna	67	29	38

cd. tab. 1

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
IV. Forma własności szkoły			
Ogółem	1277	697	580
1. Państwowa	1160	666	494
2. Prywatna	59	1	58
3. Społeczna	56	29	27
4. Brak informacji	2	1	1
V. Wyznanie			
Ogółem	1277	697	580
1. Rzymsko-katolickie	1170	626	544
2. Prawosławne	2	2	–
3. Protestanckie	1	1	–
4. Inne	7	3	4
5. Niewierzący, ale przywiązany do tradycji religijnej	66	46	20
6. Niewierzący	25	17	8
7. Brak informacji	6	2	4
VI. Sytuacja materialna rodziny pochodzenia			
Ogółem	1277	697	580
1. Bardzo dobra	66	34	32
2. Dobra	497	258	239
3. Średnia	643	356	287
4. Zła	57	39	18
5. Brak informacji	14	10	4
VII. Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia			
Ogółem	1277	697	580
– Jedno	151	88	63
– Dwoje	625	332	293
– Troje	329	173	156
– Czworo i więcej	172	104	68

Źródło: opracowanie na podstawie materiałów, uzyskanych z obserwacji postaw i systemu wartości młodzieży woj. poznańskiego, na podstawie kwestionariusza ankietowego „Młodzież 1995/96", zebranych w ramach badań własnych Katedry Statystyki i Demografii oraz Centrum Badań nad Rodziną.

Tabela 1a. Młodzież szkolna według wybranych cech demo-społecznych, moment krytyczny obserwacji 31.12.1995

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
I. Wiek w latach			
– 16	2,4	3,9	0,7
– 17	7,7	8,7	6,4
– 18	46,9	29,9	67,4
– 19	27,0	35,3	17,1
– 20	10,2	15,1	4,3
– 21	4,1	4,6	3,4
– 22	1,7	2,5	0,7
Razem:	100,0	100,0	100,0
II. Wykształcenie			
1. Podstawowe	19,4	24,5	13,3
2. Zasadnicze zawodowe	5,1	8,6	0,9
3. Niepełne średnie	70,2	62,7	79,3
4. Średnie ogólnokształcące	4,2	3,0	5,7
5. Średnie zawodowe	1,1	1,2	0,8
Razem:	100,0	100,0	100,0
III. Typ szkoły			
1. Zasadnicza zawodowa	19,4	24,5	13,3
2. Liceum zawodowe	5,5	1,3	10,5
3. Technikum	36,4	51,4	18,4
4. LO	33,5	18,6	51,2
5. Szkoła pomaturalna	5,2	4,2	6,6
Razem:	100,0	100,0	100,0
IV. Forma własności szkoły			
1. Państwowa	90,8	95,6	85,2
2. Prywatna	4,6	0,1	10,0
3. Społeczna	4,4	4,2	4,7
4. Brak informacji	0,2	0,1	0,1
Razem:	100,0	100,0	100,0
V. Wyznanie			
1. Rzymsko-katolickie	91,6	89,8	93,8
2. Prawosławne	0,2	0,3	–

cd. tab. 1a

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
3. Protestanckie	0,1	0,1	–
4. Inne	0,5	0,4	0,7
5. Niewierzący, ale przywiązany do tradycji religijnej	5,2	6,6	3,4
6. Niewierzący	1,9	2,5	1,4
7. Brak informacji	0,5	0,3	0,7
Razem:	100,0	100,0	100,0
VI. Sytuacja materialna rodziny pochodzenia			
1. Bardzo dobra	5,2	4,9	5,5
2. Dobra	38,9	37,0	41,2
3. Średnia	50,3	51,1	49,5
4. Zła	4,5	5,6	3,1
5. Brak informacji	1,1	1,4	0,7
Razem:	100,0	100,0	100,0
VII. Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia			
– Jedno	11,8	12,6	10,9
– Dwoje	48,9	47,6	50,5
– Troje	25,8	24,8	26,9
– Czworo i więcej	13,5	14,9	11,7
Razem:	100,0	100,0	100,0

Źródło: jak w tab 1.

Strukturę zbiorowości poddanej badaniu obrazują tabele 1 i 1a. Badana zbiorowość młodzieży była zróżnicowana ze względu na płeć respondenta. W zbiorowości 1277 osób było 54,6% młodzieży męskiej oraz 45,6% młodzieży żeńskiej, przy czym dominowała młodzież w wieku 18–19 lat, stanowiąc 70,1% ogółu. Z kolei ze względu na poziom wykształcenia dominowali respondenci posiadający wykształcenie niepełne średnie (70,2%) uzyskane w szkołach państwowych (90,8%). Ponieważ hipotetycznie założyliśmy, że czynnikiem kształtującym opinię młodzieży w kwestiach matrymonialno-prokreacyjnych może być ocena sytuacji materialnej rodziny pochodzenia oraz jej dzietność, dokonaliśmy identyfikacji oceny sytuacji materialnej rodziny, jak i modelu dzietności rodziny pochodzenia. Respondenci pochodzili głównie z rodzin dwudzietnych (48,0%) i trójdzietnych (25,8%). Ponieważ woj poznańskie w momencie obserwacji charakteryzowało się dość stabilną sytuacją społeczno-ekonomiczną na tle kraju, stąd autoocena sytuacji materialnej rodziny pochodzenia nie była najgorsza. Rodzice respondentów

Tabela 2. Młodzież według źródła utrzymania rodziców respondentów

Źródło utrzymania	Rodzice respondenta	
	Ojciec	Matka
1. Praca zawodowa	74,2	67,5
2. Emerytura	4,5	2,9
3. Renta	14,1	14,5
4. Bezrobocie	1,8	4,2
5. Gospodyni domowa	0,1	4,8
6. Inne	0,2	0,5
7. Brak informacji	5,1	5,6

Źródło: jak w tab 1.

przeważnie byli zawodowo czynni (ponad 2/3), a udział bezrobotnych był niski (rzędu 1,8–4,2%) – tab. 2.

W zbiorze ludzkich postaw, obok postaw małżeńskich, szczególnie ważne są postawy prokreacyjne, które traktujemy jako kategorię demograficzną. Dla naszych celów badawczych przez postawę prokreacyjną rozumiemy stosunek młodzieży stanu wolnego do rozrodczości. Dla zbadania postaw prokreacyjnych dobrano właściwe mierniki empiryczne; były nimi oceny werbalne na temat prokreacji. Opinię potraktowaliśmy jako przejaw postawy, hipotetycznie zakładając, że między wyróżnionymi kategoriami istnieje zbieżność. Z kolei za wzorzec postaw prokreacyjnych uznaliśmy zbiór typowych dla badanej grupy młodzieży cech tego zjawiska, takich jak poziom oraz rozpiętość ze względu na cechy demo-społeczne.

W polskich warunkach, wobec dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych oraz możliwości oddziaływania drugiego przejścia demograficznego na zachowanie jednostki i rodzin, szczególnie ważny jest problem perspektyw przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego. Można sformułować tezę, że perspektywy te stają się coraz silniej uzależnione od systemu wartości społeczno-kulturowych, które znajdują wyraz w postawach osób biorących udział w procesie rozrodczym, a słabiej od pierwotnego instynktu prokreacji. Dlatego uwagę badawczą skoncentrowaliśmy na próbie identyfikacji wzorca postaw prokreacyjnych badanej młodzieży, którego symptomami są:

- stosunek do dzietności wyrażający wolę (bądź nie) posiadania dzieci,
- dzietność wyrażona planowaną liczbą dzieci,
- stosunek do dzietności w szczególnych warunkach.

Wyróżnione symptomy odzwierciedlają czynnik subiektywny o charakterze mikrodemograficznym. Jednakże wzorzec postaw prokreacyjnych determinuje

także czynnik obiektywny wyrażony płcią, wiekiem i dzietnością rodziny pochodzenia. Wymienione czynniki kształtują postawy prokreacyjne za pośrednictwem czynników kulturowych, społecznych, a obecnie także ekonomicznych.

Efekty badania ukazały, że w opinii młodzieży szczęście rodzinne jest wartością nadrzędną, a posiadanie dziecka znalazło się na trzecim miejscu wśród wartości nadających sens życia młodzieży (tab. 3 i 4). Z kolei wśród wartości, jakie daje małżeństwo, zaspokojenie potrzeby posiadania dzieci w małżeństwie znalazło się na trzecim miejscu (tab. 3). Upoważnia to do sformułowania tezy, że dziecko pozostaje nadal ważną wartością, lecz nie jest celem małżeństwa, w którym młodzież dostrzega także inne wartości. Młodzież ma pozytywny stosunek do dzietności (88,9% mężczyzn i 95% kobiet). Ilustrują to rys. 1 i tab. 5. Preferencje dzietności nieznacznie modyfikują postawy wobec wyboru: rodzina czy kariera zawodowa. Wśród młodych Polaków, którzy przyznają wyższą rangę rodzinie (94,3–97,8%) niż karierze zawodowej (76,4–90,7%) silniejsza była aprobata dzietności. Można uznać, że nadal prawdziwa pozostaje teza, że młode pokolenie Polaków ma pozytywną postawę wobec dzietności.

Tabela 3. Hierarchia wartości

Wartości	Mężczyźni		Kobiety	
	Preferencje %	Hierarchia wartości	Preferencje %	Hierarchia wartości
1. Wykształcenie	12,6	III	13,2	III
2. Kariera	8,9	V	9,6	IV
3. Szczęście rodzinne	25,8	I	28,6	I
4. Grunt to pieniądze	9,5	IV	5,4	VI
5. Szacunek do otoczenia	2,6	VIII	2,7	IX
6. Pomoc innym	2,5	IX	4,0	VIII
7. Spokojne życie	6,8	VI	4,4	VII
8. Interesująca praca	5,0	VII	6,0	V
9. Społ. i polit. udzielanie się	1,0	XI	0,9	XI
10. Zdrowie	21,6	II	22,2	II
11. Religijność	1,6	X	2,5	X
12. Inne	0,7	XII	0,4	XII
13. Brak informacji	1,4	–	0,1	–
Razem:	100,00			100,0

Źródło: jak w tab 1.

Tabela 4. Wartości jako sens życia

Wartości jako sens życia	Mężczyźni		Kobiety	
	Preferencje %	Hierarchia wartości	Preferencje %	Hierarchia wartości
Miłość	28,17	I	30,34	I
Posiadanie dziecka	12,00	III	15,80	III
Szczęście rodzinne	24,96	II	23,10	II
Miejsce w społeczeństwie	10,57	V	8,85	IV
Przydatność bliźnim	6,46	VI	8,39	VI
Komfort życiowy	11,67	IV	8,74	V
Życie sakralne	0,43	IX	0,75	IX
Realizacja idei społecznych	1,39	VII	1,21	VII
Inne	0,91	VIII	0,80	VIII
Brak informacji	3,44	–	2,01	–
Razem:	100,00		100,0	

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 5. Postawy prokreacyjne młodzieży

Wyszczególnienie	Stosunek do dzietności w małżeństwie				
	Akceptacja	Negacja	Brak zdania	Brak informacji	Ogółem
	Mężczyźni				
Ogółem:	88,95	2,30	8,03	0,72	100,00
I. Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia					
1. Jedno	90,91	3,41	5,68	–	100,00
2. Dwoje	89,76	2,11	7,53	0,60	100,00
3. Troje	86,71	2,31	9,83	1,16	100,00
4. Czworo i więcej	88,46	1,92	8,65	0,96	100,00
II. Rodzina a kariera					
1. Ważniejsza rodzina	94,31	–	5,08	0,61	100,00
2. Ważniejsza kariera	76,40	6,83	16,15	0,62	100,00
3. Jednakowo ważne	86,36	4,55	9,09	–	100,00

cd. tab. 5

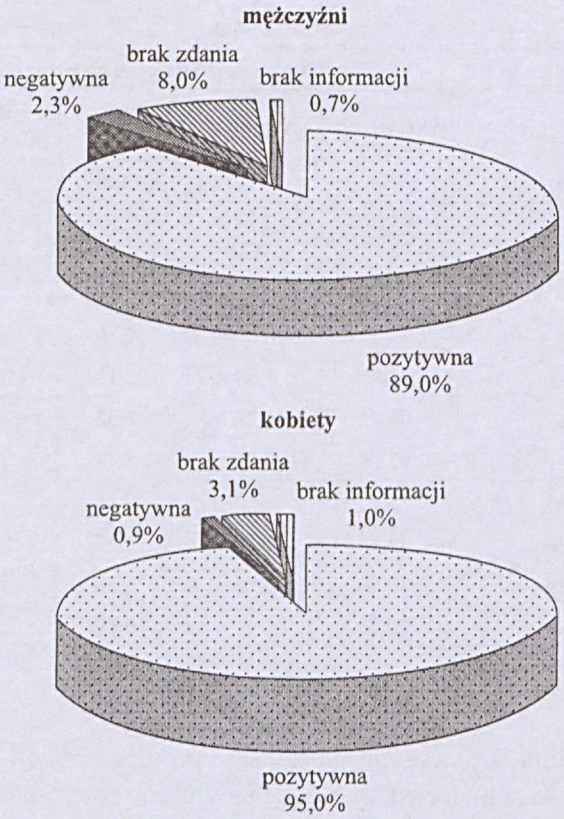
Wyszczególnienie	Stosunek do dzietności w małżeństwie				
	Akceptacja	Negacja	Brak zdania	Brak informacji	Ogółem
	Kobiety				
Ogółem:	95,00	0,86	3,10	1,03	100,00
I. Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia					
1. Jedno	95,24	0,00	4,76	0,00	100,00
2. Dwoje	94,88	1,02	3,41	0,68	100,00
3. Troje	94,23	1,28	1,92	2,56	100,00
4. Czworo i więcej	97,06	0,00	2,94	0,00	100,00
II. Rodzina a kariera					
1. Ważniejsza rodzina	97,78	0,25	1,72	0,25	100,00
2. Ważniejsza kariera	90,70	1,55	6,20	1,55	100,00
3. Jednakowo ważne	90,00	–	10,00	–	100,00

Źródło: jak w tab. 1.

W postępowaniu badawczym, niezależnie od identyfikacji stosunku respondentów do dzietności małżeńskiej, podjęliśmy próbę rozpoznania głównego elementu wzorca postaw prokreacyjnych, którym była planowana liczba dzieci. Rezultaty badania potwierdziły tezę, że młodzież polska przywiązuje wagę do posiadania dziecka. W jej preferencjach dominuje model rodziny dwudzietnej, planowany przez 55,2% młodzieży męskiej i 61,7% młodzieży żeńskiej (tab. 6). Natomiast większą rodzinę z dziecka zamierzało mieć 25,7% mężczyzn i 26,7% kobiet.

Postawy prokreacyjne w zakresie prokreacji okazały się słabo skorelowane z wzorcem zachowań prokreacyjnych rodziny pochodzenia, co uzasadnia tezę, że rodzina pochodzenia nie jest jedynym czynnikiem kształtującym wzorzec dzietności; preferencje młodzieży były zbliżone, bez względu na liczbę dzieci w rodzinie pochodzenia. W świetle opinii młodych niepopularne są modele rodziny jednodzietnej (6,0–6,4%). Natomiast deklarację nieposiadania dziecka w małżeństwie zgłosiło aż 10,2% mężczyzn i 4,8% kobiet (rys. 2). W tym zakresie postawy młodych różnią się od postaw młodych z lat 80., wśród których 2,1% mężczyzn oraz 0,9% kobiet zamierzało zrezygnować z funkcji prokreacyjnej.

Zmiennymi różnicującymi postawy prokreacyjne młodzieży okazała się płeć młodych oraz planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego (tab. 7). W subpopulacji kobiet plany zawarcia związku małżeńskiego do 24 roku życia były

Rys. 1. Postawa młodzieży wobec dzietności
Źródło: jak w tab. 5

skorelowane z planami realizacji modelu rodziny o wyższej dzietności. Odwrotnie wśród mężczyzn – w ich planach wyższy model dzietności rodziny skorelowany był z późniejszymi planami zawarcia związku małżeńskiego.

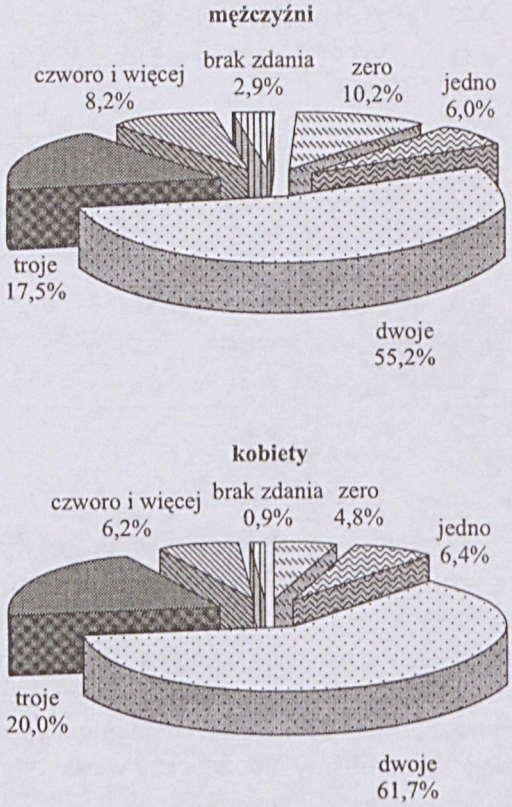
Otrzymane efekty badania ukazują, że wzorzec postaw prokreacyjnych charakteryzuje się dużą jednorodnością. Wprawdzie planowana dzietność rodziny przybiera wartości z przedziału 0 – 5 dzieci, lecz w preferencjach młodzieży środowiska poznańskiego dominuje model rodziny dwudzietnej.

Wprawdzie w opinii młodzieży dziecko jest istotą małżeństwa, stanowi wyraz miłości małżonków i jest sensem życia, lecz zdarza się, że wiadomość o dziecku jest zaskoczeniem wymagającym akceptacji, a nieraz pokonania pewnych trudności. Niemniej nieplanowane poczęcie powinno być przyczyną realizacji modelu o wyższej dzietności od planowanej. Uzyskane rezultaty badania opinii młodzieży ukazały, że 90,2% mężczyzn oraz 96,4% kobiet wyrażało akceptację nieplanowanej ciąży (rys. 3).

Tabela. 6. Planowana *i*-ta liczba dzieci zależnie od płci respondenta

Płeć	Planowana liczba dzieci				
	0	1	2	3	4 i więcej
Mężczyźni	10,19	6,03	55,24	17,50	8,18
Kobiety	4,83	6,38	61,72	20,00	6,21

Źródło: jak w tab. 1.

Rys. 2. Planowana liczba dzieci w małżeństwie
Źródło: jak w tab. 5

Stosunek do nieplanowanego poczęcia okazał się mniej pozytywny dla związków nieformalnych (70,7%) i pozamałżeńskich (60,4%). Dla jej zapobieżenia preferowano antykoncepcję. Na uwagę zasługują pozytywne postawy młodzieży męskiej, która deklarowała, że wiadomość o ciąży partnerki byłaby asumptem zalegalizowania związku (41,6%). Jednocześnie aż 35,6% młodych

Tabela 7. Planowana *i*-ta liczba dzieci zależnie od planowanego wieku zawarcia małżeństwa

Planowana liczba dzieci	Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego						
	≤ 19	20 – 24	25 – 29	30 i więcej	brak zdania	brak informacji	ogółem
	Mężczyźni						
zero	2,82	8,45	21,13	7,04	30,99	29,98	100,0
jedno	4,76	33,33	35,71	4,76	11,90	9,52	100,0
dwoje	0,52	30,65	52,73	7,01	4,68	4,42	100,0
troje	0,82	36,89	43,44	5,74	8,20	4,92	100,0
czworo i w.	5,26	35,09	33,33	12,28	12,28	1,75	100,0
	Kobiety						
zero	0,00	21,43	25,00	7,14	21,43	25,00	100,0
jedno	0,00	37,84	43,24	2,70	8,11	8,11	100,0
dwoje	3,07	64,53	24,30	0,84	6,15	1,12	100,0
troje	0,86	55,17	32,76	2,59	5,17	3,45	100,0
czworo i w.	0,00	69,44	27,78	0,00	2,78	0,00	100,0

Źródło: jak w tab. 1.

mężczyzn nie umiała określić swoich poglądów w tej sprawie. Natomiast zdecydowanie negatywną postawę miało tylko 6,6% respondentów. Uważali oni, że dziecko nie może być przyczyną zawarcia związku małżeńskiego.

W świetle przemian zachodzących w kraju za istotne uznaliśmy weryfikację hipotezy, że istnieją czynniki, które mogą zmodyfikować preferencje rodzinne młodzieży w kierunku zachowań odbiegających od planowanego wzorca dzietności. Dla jej weryfikacji wyróżniliśmy hipotetyczne warianty wyborów młodzieży. Młodzież wybierała do trzech wariantów, które w jej ocenie mogą wpłynąć na ewolucję postaw. Efekty badania nie są optymistyczne (rys. 7). Ukazują one, że młodzież dopuszcza ograniczenie liczby dzieci w rodzinie, nawet gdy niska jest ich planowana liczba. Wybory młodzieży ograniczające funkcję prokreacyjną rodziny były skoncentrowane na złej sytuacji materialnej (19,6%), zaniku więzi między małżonkami (16,7%), zdrowiu rodziny (7,8–16,4%), alkoholizmie współmałżonka (10,7%). Tylko 0,8% respondentów nie miało wątpliwości, że zrealizują planowaną dzietność.

Badanie przeprowadziliśmy w pierwszych latach przemian, które już wówczas zasadniczo wpłynęły na poziom życia społeczeństwa oraz na pęknięcia

Tabela 8. Młodzież wobec *i*-tej dzietności a dzietność rodziny pochodzenia

Wyszczególnienie	Opinia o planowanej w małżeństwie liczbie dzieci						
	Zero	Jedno	Dwoje	Troje	Czworo i więcej	Brak zdania	Ogółem
	Mężczyźni						
Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia:							
1. Jedno	9,09	7,95	56,82	19,32	2,27	4,55	100,00
2. Dwoje	9,04	5,42	62,95	12,95	7,23	2,41	100,00
3. Troje	11,56	8,09	47,40	22,54	6,94	3,47	100,00
4. Czworo i więcej	12,50	2,88	42,31	22,12	18,27	1,92	100,00
	Kobiety						
Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia:							
1. Jedno	4,76	6,35	65,08	20,63	3,17	0,00	100,00
2. Dwoje	4,78	6,48	60,41	19,80	7,17	1,37	100,00
3. Troje	5,77	7,69	63,46	18,59	4,49	0,00	100,00
4. Czworo i więcej	2,94	2,94	60,29	23,53	8,82	1,47	100,00

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 9. Opinia młodzieży o wpływie sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju na planowana *i*-tą dzietność

Wyszczególnienie	Obecne warunki społeczno-ekonomiczne				
	Mają wpływ zmniejszający	Nie mają wpływu zmniejszającego	Brak zdania	Brak informacji	Ogółem
	Mężczyźni				
Ogółem:	69,58	22,24	0,29	7,89	100,00
I. Typ szkoły:					
Zasadnicza zawodowa	50,29	33,92	–	15,79	100,00
Liceum zawodowe	66,67	33,33	–	–	100,00
Technikum	74,30	19,55	0,56	5,59	100,00
LO	79,23	15,38	–	5,38	100,00
Szkoła pomaturalna	82,76	13,79	–	3,45	100,00

cd. tab. 9

Wyszczególnienie	Obecne warunki społeczno-ekonomiczne				
	Mają wpływ zmniejszający	Nie mają wpływu zmniejszającego	Brak zdania	Brak informacji	Ogółem
II. Sytuacja materialna:					
Bardzo dobra	61,76	23,53	–	14,71	100,00
Dobra	64,73	25,97	0,78	8,53	100,00
Średnia	72,19	19,94	–	7,87	100,00
Zła	84,62	15,38	–	–	100,00
III. Stosunek do religii:					
Głęboko wierzący	64,36	16,83	0,99	17,82	100,00
Mało praktykujący	66,87	25,77	0,61	6,75	100,00
Niepraktykujący	70,87	22,41	–	6,72	100,00
Niewierzący	76,32	21,05	–	2,63	100,00
IV. Planowany wiek wstąpienia w zw. małżeński:					
– 19 i mniej	20,00	70,00	–	10,00	100,00
– 20–24	58,94	30,92	–	10,14	100,00
– 25–29	77,42	16,13	–	6,45	100,00
– 30 i więcej	79,17	16,67	–	4,17	100,00
V. Planowana liczba dzieci:					
Jedno	64,29	26,19	–	9,52	100,00
Dwoje	69,09	24,16	–	6,75	100,00
Troje	72,13	20,49	0,82	6,56	100,00
Czworo	77,19	19,30	–	3,51	100,00
	Kobiety				
Ogółem:	76,03	17,76	0,34	5,86	100,00
I. Typ szkoły:					
Zasadnicza zawodowa	54,55	29,87	–	15,58	100,00
Liceum zawodowe	73,77	21,31	–	4,92	100,00
Technikum	79,44	14,02	0,93	5,61	100,00
LO	80,47	15,15	0,34	4,04	100,00
Szkoła pomaturalna	78,95	18,42	–	2,63	100,00

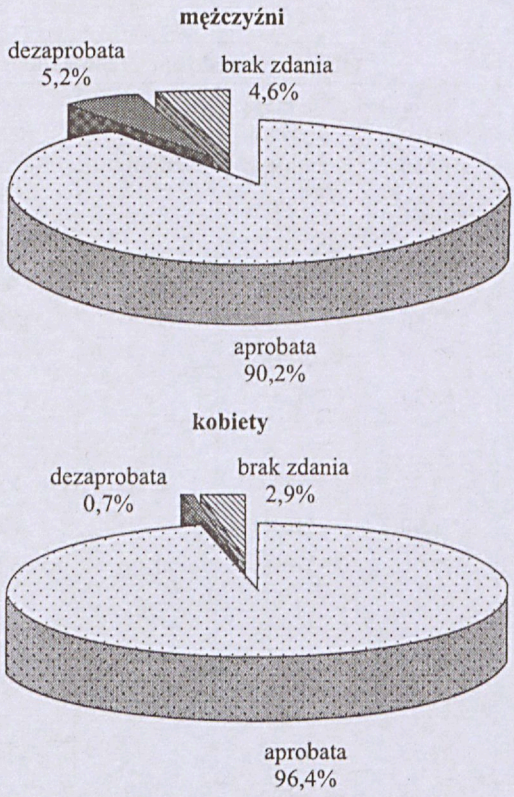
cd. tab. 9

Wyszczególnienie	Obecne warunki społeczno-ekonomiczne				
	Mają wpływ zmniej-szający	**Nie mają wpływu zmniej-szającego**	**Brak zdania**	**Brak informacji**	**Ogółem**
II. Sytuacja materialna:					
Bardzo dobra	78,13	12,50	–	9,38	100,00
Dobra	72,80	20,92	0,84	5,44	100,00
Średnia	78,05	16,38	–	5,57	100,00
Zła	94,44	5,56	–	–	100,00
III. Stosunek do religii:					
Głęboko wierzący	73,47	18,37	2,04	6,12	100,00
Mało praktykujący	71,90	20,95	–	7,14	100,00
Niepraktykujący	77,70	16,38	0,35	5,57	100,00
Niewierzący	91,18	8,82	–	–	100,00
IV. Planowany wiek wstąpienia w zw. małżeński:					
– 19 i mniej	58,33	16,67	–	25,00	100,00
– 20–24	74,49	20,53	0,29	4,69	100,00
– 25–29	82,39	13,21	–	4,40	100,00
– 30 i więcej	88,89	–	–	11,11	100,00
V. Planowana liczba dzieci:					
Jedno	81,08	16,22	–	2,70	100,00
Dwoje	73,18	20,67	0,28	5,87	100,00
Troje	83,62	11,21	–	5,17	100,00
Czworo	86,11	13,89	–	–	100,00

Źródło: jak w tab 1.

w tradycyjnym systemie wartości. Dlatego kolejnym celem badania była próba weryfikacji hipotezy, że trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna może stać się przyczyną zmian postaw w kierunku obniżania planowanego modelu dzietności rodziny.

Otrzymane rezultaty uzasadniają akceptację hipotezy, gdyż aż 69,6% młodych mężczyzn oraz 76,1% młodych kobiet (rys. 8) wyraziło pogląd, że obecna sytuacja

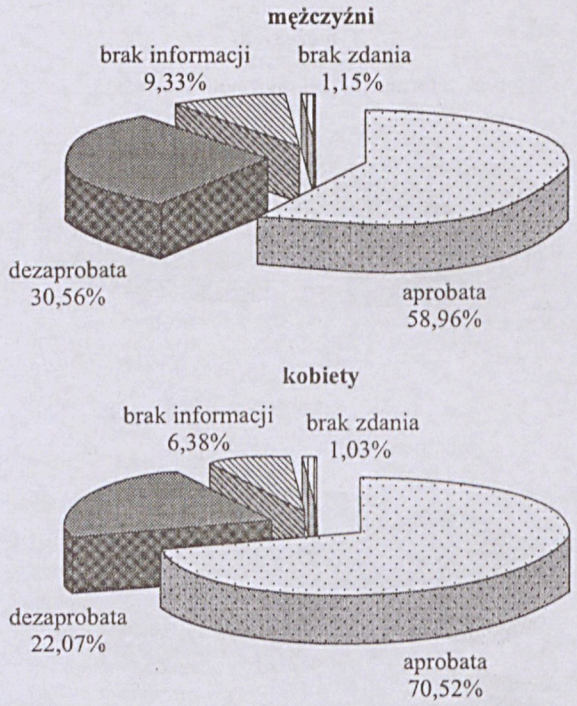

Rys. 3. Młodzież wobec nieplanowanego poczęcia w związku małżeńskim
Źródło: jak źródło w tab. 1

społeczno-ekonomiczna kraju jest czynnikiem negatywnie wpływającym na realizowanie funkcji prokreacyjnej (tab. 9).

Analiza porównawcza efektów przeprowadzonych badań z lat 80. i 90. pozwala stwierdzić, że w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku diametralnie zmieniły się poglądy młodzieży na temat ograniczenia planowanej liczby dzieci w stosunku do poglądów młodzieży lat 80. Wówczas znacząca część młodzieży uważała, że nawet trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna nie będzie miała wpływu na realizację ich planów prokreacyjnych. Takie poglądy miało 67% młodych mężczyzn i 70,7% kobiet, a skłonnych ograniczyć liczbę dzieci w rodzinie było tylko 27,8–31,7% respondentów.

Wysoko pesymistyczną postawę co do możliwości realizacji planowanego modelu rodziny o *i*-tej dzietności modyfikują: płeć, sytuacja materialna rodziny, stosunek do religii, planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego i planowany model dzietności rodziny (tab. 9). Najczęściej na negatywny wpływ obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej na prokreację wskazywali uczniowie szkół

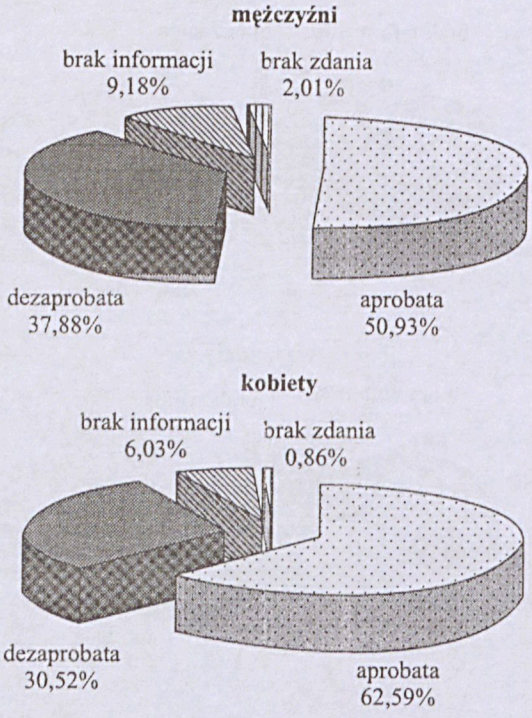

Rys. 4. Postawa młodzieży wobec nieplanowanego poczęcia w związku nieformalnym
Źródło: jak w tab. 1

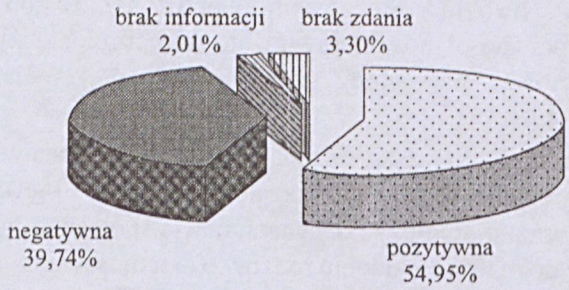
pomaturalnych (78,9–82,8%), liceów ogólnokształcących (79,2–80,5%) i techników (74,3–79,4%). Nie było zaskoczeniem, że przekonanie o potrzebie ograniczenia liczby dzieci poniżej planowanej wyrażało więcej młodzieży znajdującej się w trudniejszej sytuacji materialnej; przy bardzo dobrej sytuacji 61,8–78,1%, a przy złej 84,6–94,4%.

Stosunek do religii okazał się istotną determinantą postaw prokreacyjnych młodzieży. Najbardziej restrykcyjna okazała się młodzież niewierząca, która aż w 76,3–91,1% wyraziła opinię, że obecna sytuacja społeczno-gospodarcza kraju będzie ją skłaniać do realizacji modelu rodziny o dzietności niższej od planowanej. Jednakże również młodzież określająca się jako głęboko wierząca stwierdziła, że zamierza realizować model rodziny o dzietności niższej od planowanej (64,4–73,5%).

Poglądy młodzieży związane z możliwością ograniczenia liczby dzieci w stosunku do planowanego *i*-tego modelu rodziny były zdeterminowane także płcią respondenta, planowanym wiekiem zawarcia małżeństwa oraz planowaną liczbą dzieci. Otrzymane efekty postępowania badawczego potwierdziły hipotezę, że młodzież jest świadoma zagrożeń, które mogą być przyczyną niespełnienia

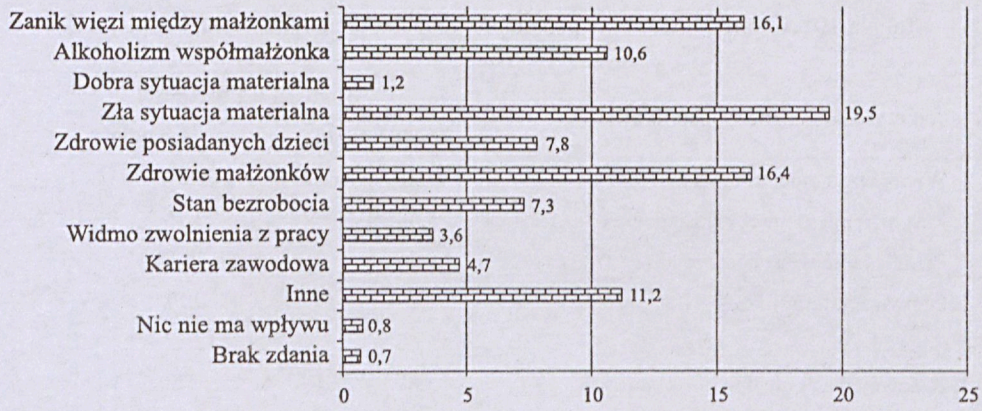

Rys. 5. Postawa młodzieży wobec nieplanowanego poczęcia w związku pozamałżeńskim
Źródło: jak w tab. 1

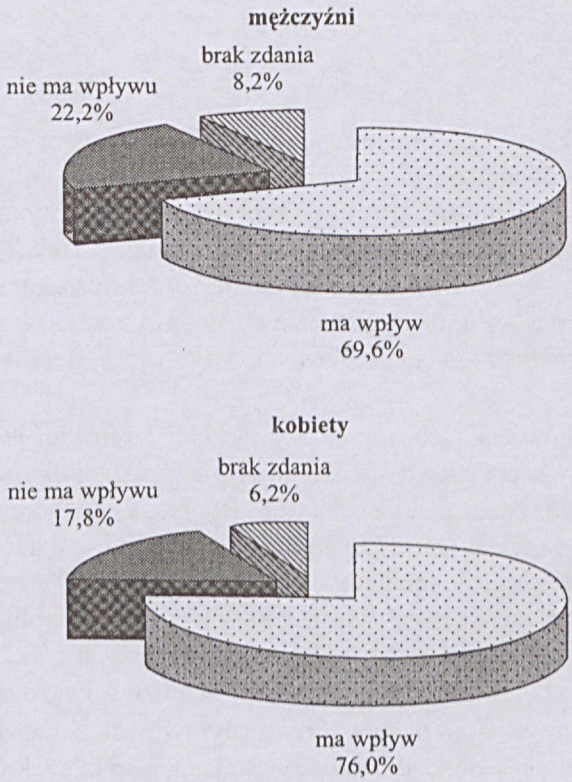

Rys. 6. Postawa młodzieży płci męskiej wobec matrymonium w sytuacji nieplanowanej ciąży partnerki
Źródło: jak w tab. 1

planów rodzicielskich. Młodzież żeńska miała większe obawy, że nie zrealizuje planowanego modelu rodziny: mężczyźni 64,3–77,2%, kobiety 73,3–86,1%. Ponadto zauważalna jest zależność: im późniejszy był planowany wiek zawarcia

Rys. 7. Czynniki zmniejszające *i*-ty model dzietności

Rys. 8. Opinia o wpływie sytuacji społeczno-gospodarczej kraju na planowaną *i*-tą liczbę dzieci w rodzinie

Źródło: jak w tab. 9

Tabela 10. Hierarchia wartości posiadania dziecka uznanych za najważniejsze

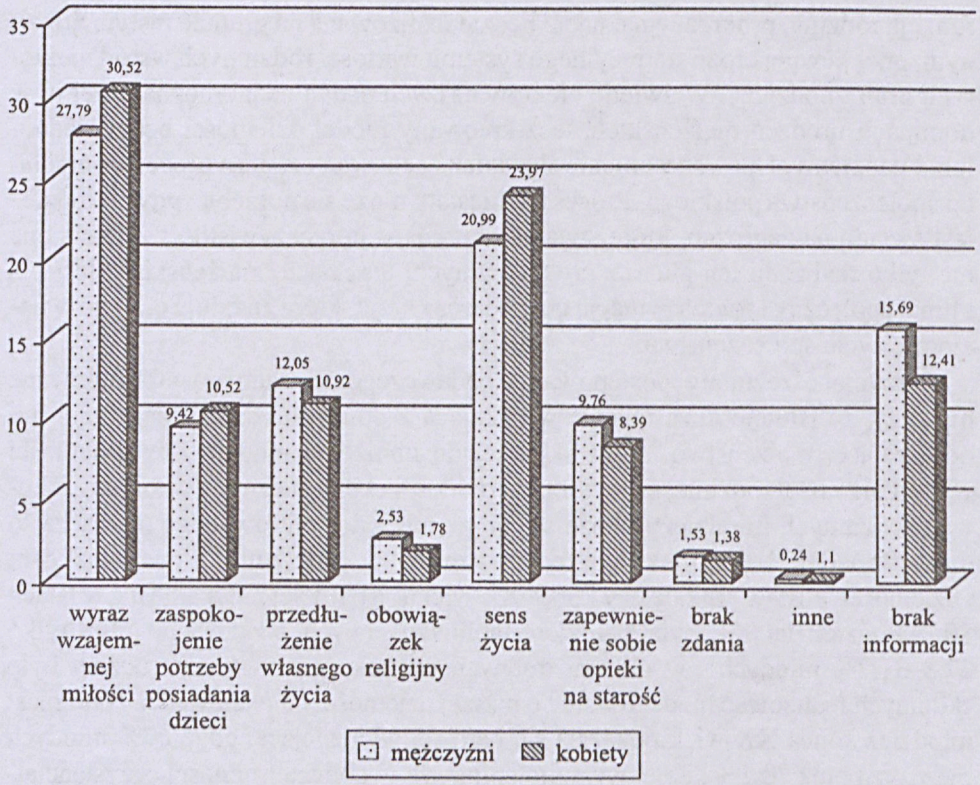
Wartości związane z posiadaniem dzieci	Wartości wg ważności			
	Mężczyźni		Kobiety	
1. Wyraz wzajemnej miłości małżonków	65,28	I	72,24	I
2. Zaspokojenie potrzeby posiadania dzieci	3,44	V	2,76	III
3. Przedłużanie własnego życia	5,45	III	1,38	VI
4. Obowiązek religijny	1,29	VII	0,17	VIII
5. Sens życia	14,63	II	18,62	II
6. Zapewnienie sobie opieki na starość	3,87	IV	1,72	V
7. Brak zdanie	3,01	VI	1,90	IV
8. Brak informacji	3,01	VI	1,21	VII
Razem	100,00			100,00

Źródło: jak w tab. 1.

związku małżeńskiego, tym silniejsze przekonanie, że plany prokreacyjne są negatywnie zdeterminowane obecną sytuacją społeczno-ekonomiczną. Otrzymane efekty skłaniają do refleksji, że silniejszym czynnikiem antynatalistycznym od naturalnego pragnienia posiadania potomstwa będzie sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju kształtująca trudną sytuację materialną i mieszkaniową oraz bezrobocie. Realizacja postaw antynatalistycznych może okazać się groźna dla perspektyw rozwojowych naszego społeczeństwa, gdyż może doprowadzić do depopulacji.

Równocześnie dziecko dla młodzieży męskiej i żeńskiej jest nadal cenioną wartością. Identyfikacja znaczenia dzietności małżeńskiej ukazała, że występuje hierarchia ważności znaczenia dziecka (tab. 10 i rys. 9), w której dominuje motywacja emocjonalna. Zdaniem 27,8–30,5%, respondentów dziecko powinno być wyrazem wzajemnej miłości małżonków. Ponadto 21,0–24,0% młodych oczekuje, że dziecko będzie sensem ich życia. Również w hierarchicznym układzie wyborów uznanych za najważniejsze aż 65,3% mężczyzn i 72,2% kobiet uznało znaczenie więzi emocjonalnej między małżonkami za najważniejszą wartość.

Rezultaty identyfikacji postaw prokreacyjnych ukazują, że młodzież ma pozytywną postawę wobec dzietności. Badaną młodzież końca XX wieku, podobnie jak lat 80., charakteryzował system wartości o tzw. orientacji jednostkowej. W porządku rangowym przedmiotów ważnych dla młodzieży najważniejsza okazała się rodzina. Potwierdza to naszą tezę, że mimo przemian społeczno-ekonomicznych w systemie wartości młodzieży naczelne miejsce zajmuje małżeństwo i rodzina, którą młodzi ludzie traktują jako poszerzenie

Rys. 9. Znaczenie posiadania dziecka – wartość dziecka w opinii młodzieży

Źródło: jak w tab. 9

osobowości. Młodzież ceni sobie to, co przynosi szczęście osobiste i rodzinne, a wykształcenie traktuje jako czynnik warunkujący zawarcie związku małżeńskiego i założenia rodziny[14]. Pozwala to sformułować tezę, że wartości prywatno-stablizacyjne o charakterze afiliacyjnym mogą – przy spełnieniu pewnych warunków – determinować zachowania rodzinne młodzieży w początkach XXI wieku.

Wzorzec postaw małżeńskich[15] i prokreacyjnych ukazuje postawy wyrosłe na gruncie wartości tradycyjnych w kulturze polskiej, ukształtowanych w dużej mierze pod wpływem rodziny pochodzenia. Pozwala to przypuszczać, że podstawowa

[14] W. Ignatczyk, *Małżeństwo jako wartość w okresie przemian społeczno-gospodarczych w świetle postaw młodzieży w wieku matrymonialnym w województwie poznańskim*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", 2000, nr 2, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2000, s. 113–137; W Ignatczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku* (na przykładzie województwa poznańskiego), Studia Demograficzne, s. 91–111.

[15] W. Ignatczyk, *Wzorzec postaw małżeńskich...*, op. cit.

funkcja rodziny, prokreacyjna, nadal będzie realizowana na gruncie instytucjonalnym, przy pewnej erozji tradycyjnego systemu wartości rodzinnych wśród niektórych grup młodzieży. W świetle efektów naszych badań nadal można oczekiwać dominacji urodzeń małżeńskich, lecz kreowany model dzietności będzie jedno- lub dwudzietny. Upowszechnienie się takich zachowań oznacza proces depopulacji społeczeństwa polskiego. Proces ten niestety może się pogłębić, gdyż młodzież jest świadoma zagrożeń, które stwarza otaczająca ją rzeczywistość; zagraża ona nie tylko realizacji ich planów prokreacyjnych, lecz także małżeńskich. Jest nią klimat społeczny i trudna sytuacja gospodarcza kraju, która znajduje odbicie w poziomie życia społeczeństwa.

Otrzymane rezultaty postępowania badawczego uzasadniają sformułowane hipotezy, że istnieje duża obawa, wynikająca z opinii młodzieży negującej lub odraczającej małżeństwo[16] oraz skłonnej do obniżenia modelu *i*-tej dzietności w swej przyszłej rodzinie, że w obliczu trudności ekonomicznych wzorzec zachowań rodzinnych młodzieży okaże się odmienny od preferowanego. Oznacza to dalszy spadek i tak niskiego teoretycznego współczynnika małżeńskości i dzietności. Postawy młodzieży końca XX wieku są bardziej radykalne niż w latach 80. Młodzież lat 80. była bardziej stabilna w swych postawach, gdyż tylko 27,8–31,7% młodych[17] w obliczu trudnych warunków egzystencji rodziny było skłonnych realizować model rodziny o niższej dzietności od planowanej. Natomiast młodzież końca XX wieku okazała się bardziej wymagająca, gdyż 67% młodych mężczyzn oraz 70,7% kobiet wyraziło opinię, że w obliczu trudności egzystencjalnych będą realizować model rodziny o dzietności niższej od planowanej.

Można uznać, że takie postawy są wprawdzie przejawem poważnego traktowania rodziny, lecz z punktu widzenia przyszłości demograficznej naszego społeczeństwa nie są optymistyczne, gdyż ukazują niepokojący kierunek zmian procesów demograficznych – dalszy spadek dzietności rodzin. Zahamowanie takiego kierunku zmian zależy od właściwej polityki społecznej i natalistycznej państwa. Niezbędne jest uruchomienie mechanizmów, które umożliwią godne życie jednostkom i rodzinom. W przeciwnym wypadku, ponieważ w systemie wartości młodzieży rozpoczął się proces przewartościowań – pogłębi się erozja tradycyjnego systemu wartości.

[16] W. Ignatczyk, *Małżeństwo jako wartość...*, op. cit.

[17] W. Ignatczyk, *Wzorzec postaw prokreacyjnych młodzieży polskiej stanu wolnego*, „Studia Demograficzne" 1990, 1(99).

Walentyna Ignatczyk

PROCREATION ATTITUDES OF YOUNG PEOPLE OF THE END OF THE 20th CENTURY – ON THE EXAMPLE OF THE PROVINCE OF POZNAŃ

SUMMARY

The article contains some chosen effects of the identification of procreation attitudes pattern of the young people from the province of Poznań at the critical time of observation 31 December 1995. The pattern showed the attitude to procreation, expressing young people's willingness (or not) to have a baby, the number of children planned and the attitude to having children under specific conditions.

The results of research confirm that young people of the end of the 20th century have a positive attitude towards procreation. Despite a certain erosion of the system of values, the young people included in the research represented a traditional system of family values. Among values which give sense to human life, a child and a happy family are still highly appreciated. Preferences of the young people were dominated by a model of family with two children. Simultaneously, the young people are aware of the threats which may not allow them to pursue their plans as regards their future families. According to the young people, difficult material and housing conditions and situation on the labour market reflecting the socio-economic situation of the whole country are the factors which can hinder procreative functions of a family and cause non-traditional behaviours. This, in consequence, may make the process of depopulation of the Polish society even more severe.